

Уваров В.Г.

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються проблеми концептуальної моделі системи принципів оперативно-розшукової діяльності, забезпечення верховенства права у процесі її здійснення.

Ключові слова: верховенство права, принципи оперативно-розшукової діяльності.

Постановка проблеми. При здійсненні пізнавальної діяльності у сфері протидії злочинності маємо розв'язувати притаманну усім країнам проблему конкуренції цінностей, що перебувають у стані єдності і борються протилежностей, яка, за визначенням В.М. Тертишника, «гармонізувала б баланс публічних та приватних інтересів, засоби забезпечення встановлення істини та гарантії прав і свобод людини» [9, с. 12].

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється як наявністю практичних проблем оперативно-розшукової діяльності, так і новими об'єктами судово-правової реформи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що питання принципів судочинства були предметом розгляду процесуалістів [1-13], але цілісна система принципів оперативно-розшукової діяльності ще тільки формується.

Мета даної роботи – визначити основні складові концептуальної моделі системи принципів оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Принципи оперативно-розшукової діяльності – це закріплені в законі основоположні ідеї, засади, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності органів оперативно-розшукової юрисдикції, спосіб і процесуальну форму діяльності даних органів та їх посадових осіб, створюють систему гарантій істини, досягнення мети оперативно-розшукового процесу та захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини.

Не можна недооцінювати значення принципів. «Недоліки та хиби правосуддя, – слушно зауважує М.Й. Коржанський, – особливо у сфері боротьби зі злочинністю, і найбільш значні та шкідливі наслідки їх виявляються саме там і тоді, де і коли порушуються принципи» [2, с. 66].

Значення концептуальної моделі принципів оперативно-розшукової діяльності полягає в тому, що принципи в своїй сукупності мають:

- бути першоджерелом і складати основу окремих правових інститутів;
- бути суттєвим гарантом забезпечення прав і свобод людини, законних інтересів фізичних і юридичних осіб;
- дати юридичну базу для тлумачення конкретних норм та вирішен-

ня спірних питань;

- синхронізувати всю систему норм і забезпечувати узгодженість окремих правових інститутів і єдність юридичної форми оперативно-розшукової діяльності;

- служити основою і вихідним положенням для вдосконалення окремих інститутів і правових норм, розвитку юридичної форми і гарантій забезпечення завдань оперативно-розшукової діяльності та захисту прав і свобод людини.

У статті 4 «Принципи оперативно-розшукової діяльності» Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що ОРД ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

Визначення законом лише трьох принципів ОРД говорить не про те, що їх саме три і має бути, а скоріше, що проблема системи принципів оперативно-розшукової діяльності, як на момент прийняття закону, так, на жаль, і дотепер, ще не одержала достатнього і всебічного дослідження.

З іншого боку, названа система принципів не є закритою, а навіть окремі норми самого Закону про ОРД містять положення, які повною мірою можна віднести саме до засад, принципів оперативно-розшукової діяльності.

Аналізуючи законодавство інших країн, слід також звернути увагу на деякі розбіжності у визначенні системи принципів оперативно-розшукової діяльності. Так, закон про ОРД Російської Федерації поряд із засадами, що названі й у законодавстві України, відносить до системи принципів оперативно-розшукової діяльності таке положення, як *“конспірація, поєднання гласних і негласних начал”*. Відповідний закон Білорусії називає в числі принципів оперативно-розшукової діяльності *підконтрольність та підзвітність вищим органам державної влади*.

Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», розроблений робочою групою під керівництвом В.О. Глушкова, до принципів ОРД відносить також відповідність використання оперативно-розшукових заходів ступеню суспільної небезпеки протиправної діяльності.

В юридичній літературі деякими авторами робиться спроба розширити визначену в законі систему принципів оперативно-розшукової діяльності. Так, В.І. Зажицький пропонує включати до принципів ОРД принципи законності, публічності, оперативності, поваги та додержання прав і свобод людини, органічного зв'язку оперативно розшукової діяльності та кримінального судочинства [1, с. 70-76].

Іншими авторами пропонується включити до неї такі основоположні ідеї, засади чи інші, на думку авторів – найбільш загальні, положення, що можуть мати значення принципів: конфіденційність, конспіративність, добровільність, наступальність, цілеспрямованість, об'єктивність, доцільність, негласність [7, с. 39], розподілення повноважень, взаємодія з іншими органами, поєднання секретних кадрових працівників з іншими інформаторами, забезпечення екологічної безпеки, незалежність суб'єктів, що здійснюють ОРД [4, с. 75-91; 6, с. 99-104].

Але зауважимо, що багато з названих положень навряд чи зможуть ві-

дповідати поняттю «принцип оперативно-розшукової діяльності». Необхідно диференціювати принципи ОРД від інших положень – принципів тактики ОРД (наступальність, цілеспрямованість тощо), принципів організації оперативно-розшукових служб (добровільність, розподіл повноважень, взаємодія з іншими органами, поєднання секретних кадрових працівників з іншими інформаторами тощо), умов здійснення ОРД й інших загальних положень.

Принципи оперативно-розшукової діяльності (або принципи оперативно-розшукового процесу) – це суто принципи провадження оперативно-розшукової діяльності органами оперативно-розшукової юрисдикції, тобто принципи виконання суб'єктами оперативно-розшукового процесу своїх функцій, основоположні фундаментальні ідеї, що утворюють засади діяльності, спрямованої на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, що визначають її суть, форму та методи.

Отже, існує дійсно фундаментальна проблема – проблема створення концептуальної моделі системи принципів оперативно-розшукової діяльності. Деякі гіпотези і концептуальні положення для цього вже закладені в юридичній науці [10, с. 10-11].

При детальнішому вивченні цієї проблеми слід звернути увагу на такі факти. По-перше, в Конституції України найшли відображення такі загальноюридичні принципи, як *верховенство права (ст. 8), повага та захист честі і гідності людини; справедливість, відповідальність держави за шкоду, заподіяну громадянину державними органами чи їх посадовими особами (ст. 56)*. На підставі цих принципів виник і розвивається інститут реабілітації, відшкодування їм моральної і матеріальної шкоди, завданої незаконними діями державних органів та їх посадових осіб. Першоджерелом цього інституту є *принцип реабілітації невинуватих осіб*, закріплений в ст. 56 Конституції України.

Стаття 8 Конституції наголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Окремо слід вести мову про такий найважливіший принцип, як принцип недоторканності особистого життя людини. Саме особисте життя іноді є спокусливим, щоб таємно в нього заглянути, а негласність ОРД не дозволяє людині усвідомлювати, що її приватне життя може стати прозорим. Це вимагає створення надійних механізмів забезпечення захисту приватного життя людини від незаконного вторгнення.

По-друге, до принципів оперативно-розшукової діяльності, на нашу думку, слід відносити і такі загальні й фундаментальні положення, як допустимість застосування примусових і запобіжних заходів лише в разі крайньої необхідності; забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукового процесу; прокурорський нагляд; неприпустимість примушування до свідчень проти самого себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів.

Всі ці принципи є принципами різного рівня узагальненості: загальноправові – характерні для усіх галузей права (наприклад, верховенство права, законність, справедливість, рівність людей перед законом); міжгалузеві – для деяких галузей права; галузеві – для окремої галузі (наприклад, щодо оперативно-розшукового процесу, то це принцип конспіративності,

конфіденційності).

Таким чином, вважаємо за необхідне включати до концептуальної моделі системи принципів оперативно-розшукового процесу:

– до *системи галузевих принципів* такі засади, як: об'єктивність; конфіденційність та конспіративність; недопустимість фізичного та психічного насильства при здійсненні оперативно-розшукової діяльності; взаємодія з органами управління і населенням; забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукового процесу; допустимість застосування примусових заходів лише в разі крайньої необхідності; незалежність і недоторканність особи, яка здійснює оперативно-розшукову діяльність; відшкодування шкоди, завданої незаконними діями і рішеннями органів оперативно-розшукової юрисдикції; допустимість передачі для використання в доказуванні лише таких достовірних фактичних даних, джерело і метод одержання яких можуть бути розголошені без шкоди для учасників оперативно-розшукової діяльності чи неоправданої шкоди законним інтересам інших людей і якщо іншими засобами одержати відповідну інформацію неможливо;

– до *системи міжгалузевих принципів*: недопустимість примушування до свідчень проти самого себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів (свобода самовикриття та викриття близьких); прокурорський нагляд;

– до *системи загальноправових принципів*: верховенство права, повага та захист честі і гідності людини; презумпція добропорядності людини; забезпечення захисту прав і свобод людини, недоторканність особи та житла, недоторканність особистого життя, таємниця листування, телефонних та інших переговорів, таємниця банківських вкладів, нерушимість права власності, рівність людей перед законом, гуманізм, толерантність, законність і справедливість.

Згідно із ч. 12 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо ці *відомості не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені*.

У частині 2 ст. 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації та контроль телеграфно-поштових відправлень проводяться як виняткові заходи у разі, якщо іншим способом неможливо здобути фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинних посягань.

Згідно із ч. 7 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» при застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

Фактично це принцип, який, на наш погляд, доцільно назвати *принципом реалізації конфіденційних матеріалів оперативно-розшукової діяльності лише за умови крайньої необхідності*, коли вирішити завдання ОРД і кримінального процесу іншими засобами неможливо, а шкода, завдана розсекреченням інформації і методів її отримання, буде меншою, ніж при цьому відвернута.

Верховенство права – це система правовідносин, де природні права і свободи людини знайшли законодавче закріплення, визнані найвищою цінністю, а їх забезпечення стає пріоритетом діяльності посадових осіб, правовідносин, за якої максимально усуваються можливості свавілля чиновників, а діяльність усіх без винятку державних інститутів підпорядкована потребам реалізації та захисту прав людини.

Висновки. У своїй сукупності принципи оперативно-розшукового процесу утворюють злагоджену систему єдиних за своєю спрямованістю основоположних начал визначального характеру, в якій кожен із принципів має свою самостійну теоретично-правову сутність і генетичну цінність, виступаючи першоджерелом окремих правових інститутів, органічно поєднуючись з іншими засадами, а всі вони разом узяті визначають особливість юридичної форми (регламенту ОРД) і складають основу гарантій істини, захисту прав і свобод людини.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці концептуальної моделі системи галузевих принципів оперативно-розшукової діяльності.

Бібліографічні посилання

1. *Зажицкий В. И.* Проблема принципов оперативно-розыскной деятельности / В. И. Зажицкий // Государство и право. – 2001. – № 7. – С. 70-76.
2. *Коржанський М. Й.* Нариси кримінального права / М. Й. Коржанський. – К., 1999.
3. *Маляренко В. Т.* Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 1999.
4. Основы оперативно-розыскной деятельности : учеб. / под ред. В. Б. Рушайло. – СПб. : Лань, 2000.
5. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / М. А. Погорецький. – Х., 2007.
6. *Смирнов М. П.* Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран / М. П. Смирнов. – М., 2002.
7. *Сурков К. В.* Принципы оперативно-розыскной деятельности и их правовое обеспечение в законодательстве, регламентирующем сыск / К. В. Сурков. – СПб., 1996.
8. *Тертишник В.* Концептуальна модель системи принципів кримінального процесу / В. Тертишник // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 4. – С. 321-327.
9. *Тертишник В. М.* Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук (спеціальність 12.00.09) / В. М. Тертишник. – Д., 2009.
10. *Тертишник В. М.* Концептуальна модель системи принципів кримінального процесу / В. М. Тертишник // Юридичний вісник України. – 2001. – № 5. – С.10-11.
11. *Шевчук С.* Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України / С. Шевчук // Право України. – 2011. – № 5. – С. 175-185.
12. Code de Procedure penale. Code de justice militaire. – Paris Editions Dalloz, 2001.
13. *Смирнов М. П.* Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. – М., 2002.

Уваров В.Г. Верховенство права в системе принципов оперативно-розыскной деятельности. Анализируются проблемы концептуальной модели принципов оперативно-розыскной деятельности, обеспечение верховенства права при её осуществлении.

Ключевые слова: *верховенство права, принципы оперативно-розыскной деятельности.*

Uvarov V.G. Supremacy of law in the principles of operational-search activity. There is the analysis of problems of the conceptual model of the principles of operational-

search activity, the supremacy of law in its implementation.

It is necessary to include in the conceptual model of the principles of operational-search process: in the system of sectoral principles such principles as objectivity; privacy policy conspiracy; unacceptability of physical and psychological violence in the conduct of operational activities; interaction with the government and the public; safety of participants of investigative operations process; permissibility of coercive measures only in case of emergency; independence and integrity of the person who carries out investigative operations; reimbursement of damages caused by illegal actions and decisions of operational and investigative jurisdiction; in the system of inter-sectoral guidelines: inadmissibility forced to testify against himself, his family members and their close relatives (freedom of self-exposure and exposure relatives); prosecutorial supervision; in the system of common principles: the supremacy of law, respect for and protection of honor and dignity; presumption of integrity rights; protection of rights and freedoms, personal security and housing, privacy, secrecy of correspondence, telephone and other conversations, secret bank deposits, inviolability of property rights, equality before the law, humanism, tolerance, supremacy of law and justice.

Keywords: *supremacy of law, principles of operational-search activity.*

Надійшла до редакції 19.12.2013

Ховавко С.М.

кандидат юридичних наук
(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.132

ПРОБЛЕМИ ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Розглянуто процесуальний порядок прийняття рішення про продовження строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р.

Ключові слова: *кримінальне провадження, негласні слідчі (розшукові) дії, процесуальні строки.*

Постановка проблеми. Впровадження у новому КПК України системи негласних слідчих (розшукових) дій, з одного боку, надало правоохоронним органам додаткові можливості у протидії злочинності, а з іншого – розширило завдання щодо неухильного дотримання прав та свобод особи у кримінальному провадженні та забезпечення достовірності доказів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Як і будь-яка нова законодавча конструкція, інститут негласних слідчих (розшукових) дій не позбавлений певних недоліків та прогалин, які потребують негайного дослідження й усунення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Впровадження у кримінально-процесуальне законодавство інституту негласних слідчих (розшукових) дій відразу привернуло увагу науковців. Професори С.О. Кузніченко, Є. Скулиш, М. Шилін розглядають теоретичні та правові основи негласних слідчих (розшукових) дій та їх